

I-7. Lietuvos christianizacija

PAGALVOKIME

- Kodėl Lietuva vėlavo priimti krikščionybę?
- Kokias pasemes Lietuvai turėjo Krikščionybės priėmimas?

PABANDYKIME

Strasbūro Šv. Petro Naujojoje bažnyčioje XV a. sukurtai „tautų žygio prie kryžiaus“ freskai (paskutinė – LITAVIA) galima pritaikyti profesorių Edvardo Gudavičiaus ir Zenono Norkaus sukurta palyginimą: „Praradusi „pirmos klasės“ vietą „Europos traukinyje“, Lietuva ilgai delsė į jį sėsti, kad tik pačiu paskutiniu momentu vis

dėlto į jį išoktų – bet jau tik kelionei „antrąja klase“.

Paaškindite, kuriais Lietuvos istorijos faktais galima paašškinti šį palyginimą.

PRISIMINKIME

Kartais Lietuvoje yra didžiuojamasi, jog lietuvių tauta bene paskutinė Europoje priėmė krikščionybę, jog pagonybė buvusi lietuvių tautine religija. Kita vertus, mažiausiai du amžius lietuvių tauta atsiliko dėl savo prieraišumo pagonybei. Dėl vėlyvo krikšto Lietuva neišgyveno klasikinių viduramžių, neturėjo rašto ir mokyklų, negalėjo kultūriškai bendrauti su kitomis Europos valstybėmis. Pagoniškoje visuomenėje sunkiau kelią skynėsi ir permainos socialiniame gyvenime – pagonybės laikais Lietuvoje nebūta turtingo brolių, amatininkų ir kitų susivienijimų gyvenimo.

Be kitų Europos valstybės natūralios raidos priežasčių, XIII amžiaus viduryje krikšto klausimus lėmė kova dėl valdžios Lietuvoje. Prieš Mindaugą susidariusi

net tarptautinė sąjunga vertė jį derėtis su Livonijos ordino magistru. Derybose išgautas pažadas – parama ir karaliaus karūna bus suteikta už krikštą ir atsisakymą nuo Žemaitijos. 1251 metais Mindaugas pasikrikštijo ir popiežius pripažino Lietuvą Apaštalo sosto lenu.

Ar galima Mindaugo krikštą laikyti visos Lietuvos krikštu? Kaimyninių (karaliaus Mieško Lenkijoje, kunigaikščio Vladimiro Kijevo Rusijoje) valstybių valdovų krikštas laikomas ir tų valstybių krikštu. Juolab, kad, vainikavus Mindaugą, buvo įsteigta Lietuvos vyskupija, paskirtas vyskupas.

Tačiau abejonės dėl krikšto visuotinumą kelia tai, jog nei Mindaugas, nei vyskupas lietuvių krikštijimu nesirūpino. Be to, po Mindaugo Lietuvą dar daugiau kaip šimtą metų valdė valdovai pagonys ir labai trumpai – stačiatikis (trejetą metų soste išbuvęs Mindaugo sūnus Vaišvilkas).

Lietuvos atvejis nebuvo išimtis Europos christianizacijos istorijoje. Yra žinomi ir kiti atkritimai, pagoniškos reakcijos Europos šalių istorijoje. Pavyzdžiui, Danijoje Haraldas Vokietijos imperatoriaus Otono I reikalavimu krikštijosi pats ir įkūrė tris vyskupijas. Bet, paveržęs iš tėvo sostą, jo sūnus Svenas išvarė vyskopus ir kunigus.

Iki šiol galutinai nesutariama, ar Mindaugas liko krikščionis, ar atsimetė nuo krikščionybės. Daugiau argumentų randama antrai pozicijai paremti. Vienok, atkritusi nuo krikščionybės Lietuva nemažai prarado. Ji turėjo kariauti su Ordinu, buvo izoliuota nuo Europos. Popiežiai lietuvius vadino netikėliais.

Kita vertus, negalima sakyti, jog nebūta pastangų sukrikščioninti Lietuvą. Istorikai fiksuoja daugybę neįgyvendintų krikšto planų: Vytenio 1298 m., Gedimino 1323 ir 1341 m., Kęstučio ir Algirdo 1349 m., 1351m., 1358 m., 1373 m. Pastaraisiais dviem atvejais Lietuvos valdovams pakrikštyti tautą siūlė imperatorius Karolis IV ir net pats popiežius Grigalius XI.

Visi šie planai taip ir liko planais, nes nesusitarta dėl krikščionybės priėmimo sąlygų. Įvairiai aiškinamos šių bandymų priežastys. Pavyzdžiui, teigiama, jog rašydamas apie savo norą krikštytis popiežiui ir diskutuodamas su jo pasiuntiniais, Gediminas laimėjo laikiną taiką su Ordinu, užmezgė glaudesnius santykius su Lenkija kaip sąjungininkę prieš Ordiną. Ir anais laikais, ir dabar visus stebino sąlygas, kurių mainais už krikštą pageidavę Algirdas ir Kęstutis. Pirmiausia, jie reikalavo didelės teritorijos Ordino sąskaita. Antra, jie kėlė reikalavimą iškelti Ordiną į stepes kovoti su totorių antpuoliais. Tokios sąlygos liudijo ir savos galios demonstravimą.

Palanki situacija pakrikštyti Lietuvą susiklostė tik XIV a. 9 dešimtmetyje. Pasak istoriko Mečislavo Jučo, Lenkija ėmėsi atsakomybės prieš Vakarų pasaulį dėl taikaus Lietuvos krikšto. Ji ryžosi vykdyti Lietuvos krikštą viduramžių dvasia.

Kita vertus, šis planas galėjo būti įgyvendintas tik dėl Lietuvoje susiklosčiusios sudėtingos vidaus ir tarptautinės situacijos, Jogailos valios.

Jogaila krikštui turėjo net tris kelius. Savo Dubysos sutartyje 1382 m. Jogaila už paramą prieš dėdę Kęstutį Ordinui užrašė žemaičius, sudarė su juo karinę sąjungą ir, svarbiausia – pažadėjo per ketverius metus pasikrikštyti su visu kraštu. Tai buvo pirmasis kelias, kurio Jogaila nepasirinko. Kitais metais jis nepatvirtino sutarties. Ordinas ėmė remti Vytautą. Vytautas 1383 m. pasikrikštijo Vygando vardu ir užrašė ordinui žemaičius iki Nevėžio.

Kitas kelias – priimti graikiškų apeigų krikščionybę, t.y. stačiatikybę. Jogaila vedė įtemptą kovą su pas kryžiuočius pasitraukusiu Vytautu, o taip pat – su maištaujančiais vyresniais broliais. Tada imta ieškoti sąjungininkų. Jogailos motina Julijona ir Maskvos kunigaikštis Dimitrijus Donietis tarėsi, kad Jogaila vestų pastarojo vyriausią dukrą Sofiją ir pasikrikštyti stačiatikių apeigomis. Toks kelias negalėjo labai nustebinti, nes Gedimino giminėje jau būta dalinių kunigaikščių, kurie priimdavo stačiatikių tikėjimą išeidami valdyti rytinių žemių. Tačiau šis kelias nebūtų apsaugojęs Lietuvos nuo ordino puolimų, nes rytų Bažnyčios išpažinėjai vakariečiams buvo „blogi krikščionys“.

Vladimiežo Tetmajerio 1904-1906 m. freska
LIETUVOS KRIKŠTAS

Pirmosios dvi galimybės buvo atmestos gal ir dėl to, kad jau vyko derybos su kaimynine Lenkija. 1382 m. mirė Lenkiją valdęs Liudvikas. Įpėdinių sūnų jis nepaliko. Valdovo sostas pradėtas siūlyti didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Jogailai. Šis turėjo vesti Liudviko dukterį Jadvygą. Derybų rezultatas – pasirašytas Krėvos aktas. Gaudamas Jadvygos ranką bei Lenkijos karūną, Jogaila pažadėjo pasikrikštyti kartu su broliais ir pakrikštyti Lietuvą. 1386 m. Jogaila atvyko į Krokuvą ir pasikrikštijo krikščionišku Vladislovo vardu. Kartu su juo Aleksandro vardu pasikrikštijo ir Vytautas. Po keleto dienų Jogaila susituokė su Jadvyga ir buvo

karūnuotas Lenkijos karaliumi.

Kitais metais Jogaila atvyko į Lietuvą lydintas būsimojo Vilniaus vyskupo pranciškonų vienuolio Andriaus. Manoma, kad pastarasis mokėjo lietuvių kalbą.

Krikštą priėmė bajorai. Buvo pakrikštyti ir valstiečiai. Anot kronininkų, karalius Jogaila pats važinėjo po Lietuvos žemes, mokė žmonės poterių.

Lietuvoje, Jogailai priklausiusiose Vilniaus ir Vitebsko kunigaikštijų žemėse įsteigtos pirmosios parapijos. Kartu su krikštu Jogaila 1387 m. pradžioje paskelbė tris privilegijas, kurios stiprino katalikybės pozicijas Lietuvoje. Vasario 17 d. buvo paskelbta Vilniaus vyskupijos steigimo privilegija, kuria Vilniaus vyskupui suteiktas sklypas su pastatais Vilniuje, Tauragnų pilis su valsčiumi, Labanoro ir Molėtų kaimai. Vasario 20 d. privilegija katalikų tikėjimą priėmusiems bajorams suteiktos turto naudojimo, šeimos laisvės, laisvės nuo prievolių. Vasario 22 d. privilegija valdovas garantavo katalikų tikybos pirmenybę prieš kitus tikėjimus Lietuvoje. Šie aktai vienaip ar kitaip katalikų tikėjimą pakėlė į valstybinės religijos statusą.

Po poros metų (1389) popiežius Urbonas VI savo bule pripažino Lietuvos krikštą. Lietuva įsiliejo į krikščionišką Europos valstybių gretas.

Ordinui toks Lietuvos krikšto scenarijus buvo didelis smūgis. Faktą, kad LDK lotynišką tikėjimą priėmė su Lenkijos pagalba, kryžiuočiai dar ilgai ignoravo ir skelbė, jog lietuviai nesą tikri krikščionys.

1387 m. krikštas neapėmė Žemaitijos, nes ji tuo metu oficialiai buvo ordino rankose. Tik po Žalgirio mūšio sudarytos 1411 m. Torūnės taikos LDK atgavo Žemaitiją. Tada Vytautas ėmė rūpintis jos krikštu. 1413 m. jis su Jogaila lankėsi Žemaitijoje. Surinktiems žmonėms šiedu valdovai įsakydavo krikštytis, o juos lydėję lietuviškai mokantys kunigai paaiškino pagrindines tikėjimo tiesas. Krikštą lydėjo pagonybės naikinimas – šventųjų medžių kirtimas, šventos ugnies užgesinimas. 1413-ieji metai laikomi Žemaitijos krikšto data, nors tąkart šis krikštas turėjo daugiau simbolinę, propagandinę prasmę.

Daugiau žemaičius verčiant katalikais buvo nuveikta 1416-1417 metais. Tada į Žemaitiją atvyko Vilniaus vyskupas Petras, Lietuvos kunigai. Žemaitijos vyskupu buvo iššventintas Lietuvoje gimęs vokiečių Motiejus Trakiškis. Pradėtos statyti parapijų bažnyčios, Medininkų žemėje Varniuose įsteigta katedra. Žemaičių vyskupija buvo įsteigta neįprastai – Konstancos bažnytinio susirinkimo nutarimu.

Taip visa Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė tapo krikščioniška valstybe. Istorikas Alfredas Bumblauskas trumpai įvertino šį posūkį valstybės gyvenime: „Pavertęs Lietuvą krikščioniška šalimi, jis (Jogaila) pašalino pagrindinę politinės izoliacijos priežastį. Krikštas turėjo didžiulę socialinę, politinę ir kultūrinę reikšmę, davė pradžią epochai, kuri tęsiasi ir dabar.“ Konkrečiai tai reiškė štai ką:

- popiežius uždraudė ordinui kariauti su Lietuva, todėl šis nebegalėjo tikėtis gausesnės Vakarų Europos riterių paramos;

- su krikštu duotos Jogailos privilegijos (Vilniaus vyskupui, pasikrikštijusiems bajorams, Vilniaus miestiečiams) skatino luominės visuomenės kūrimąsi Lietuvoje;
- pradėtos statyti bažnyčios tapo postūmiu spartesnei architektūros, rašto ir švietimo raidai.

PRITAIKYKIME ŽINIAS

1. Kokią Lietuvos valdovo krikšto priežastį išryškina metraštis?

IPATIJAUS METRAŠTIS APIE MINDAUGO VEIKSMUS:

Mindaugas, sužinojęs, kad jam (Tautvilui) nori padėti riteriai (Ordinas) ir vyskupas, visi Rygos kariai, pabūgo ir slapta pasiuntė pas Rygos magistrą Andrių ir įtikino jį, t.y. palenkė daugeliu dovanų, nusiuntė daug aukso ir sidabro, ir sidabrinių ir auksinių ir puošnių indų, ir daugelį žirgų, sakydamas: „Jei nužudysi ar išvysi Tautvilą, dar daugiau gausi“. Jam atsakė: „Negali būti išgelbėtas, kol nesikreipsi į popiežių ir nepriimsi krikšto...“ Mindaugas pasiuntė pasiuntinius pas popiežių ir priėmė krikštą.

2. Kokias LDK valdovo Gedimino (ir jo aplinkos) savybes išryškina šis laiškas?

GEDIMINO LAIŠKAS POPIEŽIUI JONUI XXII [1322 M.]

Kilniausiam Tėvui Jonui, Romos Sosto aukščiausiam vyskupui, Gediminas, lietuvių ir daugelio rusų karalius, ir t. t.

Jau seniai girdėjome, kad visi krikščionių tikėjimo išpažinėjai privalo paklusti jūsų autoritetui ir tėviškumui ir kad pats katalikų tikėjimas yra Romos bažnyčios prižiūrimas. Dabar jūsų prakilnybei šiuo laišku pranešame, jog mūsų pirmtakas karalius Mindaugas su visa savo karalyste buvo atsivertęs į Kristaus tikėjimą, bet dėl žiaurių skriaudų ir nesuskaičiuojamų Vokiečių namo brolių magistro išdavysčių visi nuo tikėjimo atsitraukė; todėl, o varge, ir mes iki pat šios dienos liekame mūsų protėvių klaidoje. Nes daugelį kartų mūsų pirmtakai Rygos arkivyskupams siuntė taikai sudaryti savo pasiuntinius, bet [tie] juos žiauriai nužudė <...>

Taip pat mūsų pirmtakas karalius Vytenis siuntė laišką ponui legatui Pranciškui ir ponui arkivyskupui Frydrichui, prašydamas, kad jam atsiųstų du brolius iš mažųjų brolių ordino, skirdamas jiems vietą ir jau pastatytą bažnyčią. Tai žinodami, broliai iš Vokiečių namo [ordino] Prūsijoje pasiuntė kariuomenę aplinkiniais keliais ir sudegino minėtą bažnyčią. <...>

Ir žemes palieka nuniokotas, kokios plyti Žiemgaloje ir daug kur kitur. Bet sako, kad tai daro gindamas krikščionis. Gerbiamas Šventasis Tėve, mes krikščionių nepuldinėjame, idant katalikų tikėjimą sunaikintume, bet puolame, kad nepasiduotume skriaudžiami, kaip tai daro krikščionių karaliai ir kunigaikščiai. Tai yra aišku, nes mes turime pas save brolių iš mažųjų brolių ordino ir iš pamokslininkų ordino. Jiems davėme visišką laisvę krikštyti, pamokslati ir atlikti kitas šventas pareigas.

Taigi tai, garbingasis Tėve, jums parašėme, kad žinotute, kodėl mūsų protėviai mirė nepasitikėjimo ir netikėjimo klaidoje. O dabar, gerbiamas Šventasis Tėve, karštai maldaujame, jog į mūsų apverktiną padėtį pažvelgtute, kadangi esame pasiruošę jums, kaip ir kiti krikščionių karaliai, visur kur paklusti ir katalikų tikėjimą priimti, jei tik būtume visai nepriklausomi nuo minėtų kankintojų, būtent minėto magistro bei brolių.

3. Lietuvos krikštą aprašė ir kiek vėliau gyvenęs kronikininkas. Iš kokių pozicijų jis ir kokiomis priemonėmis jis tai darė?

XVI A. LENKŲ KRONIKININKAS MARTYNAS BIELSKIS APIE LIETUVOS KRIKŠTĄ:

Karalius Vladislovas, atvykęs į Lietuvą tik prasidėjus gavėniai, sušaukė Vilniuje seimą. [...] Jame skubiai buvo tariamasi dėl krikščioniškojo tikėjimo priėmimo, mat to griežtai reikalavo karalius; jis pats mokė ir vertė kunigų kalbas, nes mūsiškiai (lenkų) kunigai nemokėjo lietuviškai. [...] Veikiai daugelį ponų ir paprastų žmonių įtikino krikštytis. O kad to labiau norėtų, Lenkijoje buvo pripirkęs daug baltos gelumbės ir liepęs prisiūti drabužių, jais aprengdavo per krikštą ir dovanodavo juos kiekvienam; iš visų pusių pagonys plūdo krikštytis išgirdę apie karaliaus teikiamas malones; atrodo, kad kai kurie ateidavo ne tiek dėl krikšto, kiek dėl drabužių. O kad kunigai greičiau pakrikštytų, buvo liepta sustoti nemažais būriais, taip visus drauge krikštijo šlakstydami vandeniu; ir vardą duodavo tą patį visam būriui: vienas tapdavo Petrais, kitas – Jonais, trečias – Stanislovais, ketvirtas – Jokūbais. [...] Tokiu būdu visi netrukus buvo pakrikštyti, išskyrus tuos, kurie jau seniau buvo pakrikštyti pagal rusų tikėjimą. Tačiau kunigai turėjo nugalėti nemažai sunkumų, kol iš jų išvarė ankstesnę stabmeldystę. Kadangi jie, kaip ir protėviai, garbino kaip dievus bet ką – ugnį, žalčius, miškus, saulę, tai ir dabar nesiliovė aukoti aukas. Tada Vladislovas liepė jų stabmeldiškas bažnyčias sudeginti, miškus iškirsti, žalčius užmušti, amžinąją šventą ugnį užpilti. [...] Ir iškart pastatė Vilniuje Šv. Stanislovo bažnyčią toje vietoje, kur pagonys kūreno šventąją ugnį.

4. Įvertinkite šia privilegija nustatytą katalikų tikybos statusą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

1387 M. VASARIO 22 D. JOGAILOS PRIVILEGIJOJE SAKOMA:

Griežtai draudžiame, kad nė vienas lietuvis, katros lyties bebūtų, bus moteryste jungiamas su bet katros lyties rusu, jeigu šis pirma tikrai paklūsęs Romos bažnyčiai. Jeigu visgi prieš šį mūsų draudimą atsitiko, kad kuris nors ar kuri rusų apeigų bus sujungti su tais katalikais, priklausančiais Romos bažnyčiai, tuomet nebus išskiriami, bet kitos sektos vyras ar moteris turi tikėjimu sekti kataliką ar katalikę, esančius Romos bažnyčios paklusnume, ištikimai prie jo prisidėdami, prie ko gali būti priversti net kūno bausmėmis.

5. Nors 1389 metais popiežius uždraudė ordinui kovoti prieš krikščionišką Lietuvos valstybę, tačiau gerai žinome apie kiek vėliau vykusį Žalgirio mūšį. Kaip paaiškintumėte šį prieštaravimą?